

1988 – En oversigt

Af Leo Kamstrup Olesen

Folkekirken contra mellemkirken og pavebesøget

De to spørgsmål, der optog kirkefolk mest i årets løb var: 1. Ændringen af Det mellemkirkelige Råd fra at være en privat kirkelig organisation til at være et officielt folkekirkeligt arbejde, hvis struktur skulle bygge på menighedsrådene, en ændring der efterhånden er blevet debatteret i årevis, hidtil uden resultat (jvf. 1985,255f.; 1986,264ff.; 1988,222ff.). Kun få regnede vel længere med, at den påtænkte ændring ville blive gennemført indenfor overskuelig fremtid på grund af den meget kraftige modstand imod den fra vide kredse af de grundtvigske kirkefolk. En hindring for ændringen var vel også KM Mette Madsen, der uden tvivl lyttede meget til sit grundtvigske bagland, og derfor tøvede med at fremlægge det fornødne lovforslag i Ft på trods af voldsomt pres fra »den mellemkirkelige mafia« (N. C. Lilleør's udtryk i Tidehverv 1989,3ff.). Men det skulle vise sig, at denne kirkeministerielle »stopklods« blev ryddet af vejen ved regeringsomdannelsen midt på sommeren, da Torben Rechendorff afløste Mette Madsen som KM.

2. Det forestående pavebesøg i sommeren 1989, som allerede vakte opsigt, da de første signaler herom kom i 1986 (jvf. 1987, 234). Selv om de to ovennævnte emner hører hjemme på hvert sit område, vil det alligevel være på sin plads at se dem i sammenhæng, idet tilslutningen og modstanden imod dem stort set kommer fra de samme kredse i begge spørgsmål. Ligeledes er pavebesøget den største mellemkirkelige begivenhed i 1989.

I fremstillingen bruges – især ved henvisninger – følgende forkortelser: BeT, Berlingske Tidende; Bud, Budskabet; DBI, Dansk Bibelinstitut; DkM, Danmarks kirkelige Mediecenter; DKt, Dansk Kirketidende; DMS, Det danske Missionsselskab; DØF, Det økumeniske Fællesråd; Ft, Folketinget; HskBI, Højskolebladet; IM, Indre Mission; IMT, Indre Missions Tidende; JyPo, Jyllands-Posten; KM, Kirkeminister(en) eller Kirkeministeriet; KD, Kristeligt Dagblad; KLF, Kristeligt Lytter- og fjernseerforening; KS, Kirkeligt Samfund; KSBB, Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse; LafM, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer; LfU, Landscentralen for Undervisningsmidler; LVF, Det lutherske Verdensforbund; MKR, Det mellemkirkelige Råd; MrBI, Menighedsrådenes Blad; MF, Menighedsfakultetet; MV, Missionsvennen; Pol, Politiken; PrfBI, Præsteforeningens Blad; sp, sognepræst; TF, Teologisk Forum (tillæg til KD), WA, Weekendavisen. Årstal angives kun, hvor der ikke er tale om 1988. Årstal i parentes med sideangivelse henviser til tidligere årsoversigter og går på udgivelsesåret.

Det økumeniske og mellemkirkelige arbejde i Danmark

I år fik man temmelig håndfast dokumentation for, at interessen for det mellemkirkelige arbejde hos den brede del af folkekirkens medlemmer er minimal (således biskop Helge Skov i sit høringssvar til KM, Ribe Stiftsbog 108ff.), idet der kun kom høringssvar fra knap et par hundrede af landets ca. 2000 menighedsråd. Ifølge KS's formand Povl Kiilerich 150, heraf 100 positive (DKt 320; KD 10/11 og 25/1-89); men ifølge KM høringssvar fra op imod en fjerdedel af samtlige menighedsråd (MrBl 240). I en radioudsendelse 21/1-89, hvor KM Torben Rechen-dorff medvirkede og ikke modsage oplysningerne, skulle (ifølge generalsekretær Anders Mielke i KD 7/2-89) landsretssagfører Erik Lund Sørensen have oplyst, at de rigtige tal er 117 for, 51 imod og 14 ved ikke. KM's højere tal skyldes utvivlsomt, at han har regnet tilkendegivelser fra distriktsforeninger med; men sp Niels Eric Grunnet påpeger (KD 26/1- 89), at disse er højest tvivlsomme. Ser man på, hvem der deltog i debatten i dagspresse og kirkelige blade, så er det tydeligt, at der er to grupper, der præger debatten, dels dem, som man kunne kalde de professionelle økumenikere, og dels folk fra den grundtvigske fløj. Missionsfolk af alle afskygninger med IM i spidsen var helt tavse, ligesom de allerfleste menighedsrådsmedlemmer. Denne tavshed skal nok tages som udtryk for en manglende forståelse for det mellemkirkelige arbejdes nødvendighed. Såfremt der gennemføres en ny struktur, hvis økonomi i væsentlig grad bygger på menighedsrådenes frivillige bidrag, vil et nyt mellemkirkeligt arbejde ikke få en ret meget bedre økonomi end det nuværende private arbejde. Først på året førtes der en temmelig voldsom debat mellem provst N. C. Lilleør og tilhængere af det forslag til nyordning af det mellemkirkelige arbejde, som var sendt til høring hos menighedsrådene. Lilleør begyndte debatten med en kronik i KD (8/2), hvor han spurgte, om en åbning af kirkekasserne til finansiering af det mellemkirkelige arbejde også vil være ensbetydende med et personligt engagement for det enkelte sogns vedkommende. Han lod tydeligt skinne igennem, at han mente, at svaret var nej. Hans begrundelse var, at formanden for MKR's styrelse, pastor Johs. Langhoff, ved flere lejligheder jo havde beklaget sig over, at det ikke var let at overbevise præster og menighedsråd om, at det er nødvendigt med mange og gode kollekter til MKR's arbejde (bl.a. i Beretning vedr. det mellemkirkelige arbejdes struktur s.27, og sidst i et kollektopråb i MrBl 1987, 357). Lilleør hævder, at det, man ønsker, er »at stikke sit sugerør i kirkekassen«. Men de folk, som ønsker at deltage i et mellemkirkeligt arbejde, må selv skaffe pengene ad frivillighe-

dens vej, fastslår Lilleør (jvf. hans artikel i Tidehverv 34f. og MrB1 83). Endelig gør han opmærksom på Den danske Folkekirkes egenart, ved at der ikke eksisterer noget, man kan kalde »kirkens centrale budget« (Tidehverv 1989,3ff., jvf. Langhoff i KD 6/1 og 16/3, fhv. LVF sekretær pastor Poul Hansen's replik til Lilleør i KD 10/2 og Lilleør's duplik i KD 25/2). Provst Kurt Johansson finder det besynderligt, at Lilleør synes, at det er i sin orden, at MKR's arbejde finansieres ved kollekter i kirkerne, selv ved han »ikke om noget mere ufolkeligt end det grasserende indsamleri i kirken«. »Det principielle grundspørgsmål i sagen må være, om det mellemkirkelige arbejde hører det verdslige eller det åndelige regimente til«. Og Johansson er ikke i tvivl om, at det hører under det verdslige, og så må man tage konsekvensen deraf. Den »kollektkirke«, som Lilleør anser for at være den ideelle demokratiske kirke, er efter hans begreber et så »overidealistisk foretagende og så fjernt fra folkeligt demokratisk tankegang«, at han håber, at Ft's kirkeudvalg kan gennemskue det tyndbenede i argumentationen (kronik i KD 16/2).

Gårdejer Peder Juul skriver: »Spørgsmålet for mig er, om man reelt ønsker rådernes indblanding, eller det mere er menighedsrådenes kasser, man er interesseret i« (MrB1 80f., DKt 63f.). Sp Jens Brun berørte ligeledes økonomien og slog fast, at der »intet ønske eller krav er fra den folkekirkelige hverdag om dette mellemkirkelige bureaukrati«. En kirke, hvis væsen er at være uden struktur, kan ikke tåle, at den form for struktur presses ned over den. (DKt 22f., jvf. pastor Poul Hansen's gensvar, smst. 91ff.). Det er grundløst at antyde, »at folkekirkens identitet skulle være truet ved en sådan vedtagelse«, skriver sp Georg Klinting (KD 8/3). Gennemføres det fremlagte oplæg som en lov af Ft, vil resultatet blive, at folkekirken efterhånden omdannes til en foreningskirke, skriver KS's formand, domprovst Povl Kiilerich (KD 3/3, jvf. samme i KD 13/4).

Domprovst Holger Jepsen finder, at den centrale indvending imod forslaget må være, at flertallet ønsker at gøre mellemkirkeligt arbejde til et økumenisk arbejde. Han forestiller sig et folkeligt mellemkirkeligt arbejde, der skal ske ud fra ønsket om kontakt og samtale, men ikke om enhed. Tyngdepunktet skal ligge hos menighedsrådene. Og han tvivler på, at nogen virkelig mener, at der kan undværes et centralt mellemkirkeligt råd som kontakttled mellem stiftsudvalgene og sekretariatet. (DKt 40f.). Denne sammenblanding af det mellemkirkelige og det økumeniske udtaler mange sig imod (bl.a. sp Jens Brun DKt 109, sp Lars Paludan DKt 107f.). Efter denne sidstes opfattelse, er der absolut intet, der nødvendiggør, at der oprettes et organ, der kan

varetage folkekirkens forbindelse til frikirkerne herhjemme. »Den legitime økumeniske samtale gror ud af konkrete vanskeligheder, og er til for at overvinde disse«. KM kan fungere som sekretariat, mener han. (Således også Peder Juul DKt 64 og en gruppe i KS's styrelse, jvf. DKt 320). Men han fastslår, at det centrale råd må væk. Al erfaring viser, at et sådant centralt organ efterhånden vil tiltrække sig al kompetence og interesse (smst.).

Universitetslektor Inge Lise Pedersen kan ikke se, at en afvisning af enhver form for mellemkirkeligt arbejde skulle være en logisk følge af en grundtvigsk orientering. Hun mener, at »mellemkirkelig ganske som mellemfolkelig betyder, at der er et sagligt mellemværende mellem dem, der taler sammen«. Og hun finder det på sin plads, at man bruger sin energi på at finde strukturer, der kan støtte menigheder, der er interesseret i at få kontakt med menigheder i andre lande. Og for hende, der bor i et bysamfund, er det »svært at få øje på andet end menighedsråd, hvis man skal finde noget, der forbinder det kirkelige og det folkelige«. Derfor må menighedsrådene være et naturligt led i et mellemkirkeligt arbejde, hvor vægten lægges på det lokale (DKt 73f.). I en kronik i KD (29/3) skriver sp Michael Nielsen, at der i Grundtvigs mageløse opdagelse, som siden blev kaldt hans kirkelige anskuelse, ligger en mellemkirkelig ansats, derfor undrer det ham, at så mange, som smykker sig med Grundtvigs navn, er reserverede overfor det fremlagte forslag. »Samtale og sameksistens kirkesamfundene imellem kræver et forum at leve i«. Og han slår fast, at man kun kan bevare noget ved at ændre det, følgelig er ændringer i den folkekirkelige ordning ikke ensbetydende med folkekirkens undergang. Professor dr. theol. Anders Pontoppidan Thyssen skriver, at Grundtvig – i modsætning til sin egen tids kirkelighed – som følge af sin kirkelige anskuelse var økumenisk sindet. Men disse økumeniske synspunkter hos Grundtvig trådte i slutningen af 1840'erne mere og mere i baggrunden i grundtvigske kredse, men det skyldtes ikke, at kirkesynet ændredes, derimod var der andre opgaver, der trængte sig på, og derfor gled det økumeniske aspekt i baggrunden (PrfBl 1989, 17ff.: Vort forhold til andre kirkesamfund historisk belyst, jvf. KD 20/1-89).

Sp Lars Holm fastslår, at der ikke er folkelig dækning for den påtænkte nyskabelse, men folkekirken må ikke blive et kirkeligt Albanien. Det fremlagte forslag anser han bestemt ikke for at være ideelt, men kan der findes en form, der lægger vægten på det brede folkelige, det decentrale, vil det være det, der bedst svarer til folkekirkens egen form. »Der må hånd i hanke med sagen. Men lad det være klart, at

dette her er ikke noget betydningsfuldt problem. Folkekirken er ikke truet af det, aldeles ikke«. (DKt 55, jvf. KD 19/2).

Provst Finn Riber Jensen har især to indvendinger imod forslaget: 1. Der er ikke »nogen klar adskillelse mellem det økumeniske og det mellemkirkelige arbejde«. 2. Oprettelsen af et centralt MKR vil »for første gang i folkekirkens historie etablere et organ, der kan gøre krav på at repræsentere hele den danske folkekirke. Det er et farligt brud på dansk kirkepolitisk og folkekirkelig tradition. Det vil også betyde, at det ønske, udvalget har om en decentral struktur, i praksis blive illusorisk, idet hele vægten i arbejdet vil blive placeret i det centrale organ. Et sekretariat til fordeling af opgaverne mellem de lokale organer ville derimod kunne sikre den decentrale struktur i praksis. (DKt 61ff., jvf. hans kronik i KD 13/4 og KD 19/2). Ud fra disse forudsætninger mener han, at folkekirken har en mellemkirkelig forpligtelse. Biskop Helge Skov udtaler sig på lignende måde i sit høringssvar til KM (Ribe Stiftsbog 1988, 108ff. Denne sammenblanding mellem det mellemkirkelige og det økumeniske bekymrer mange præster og menighedsråd, der i øvrigt er positive overfor tanken om, at det mellemkirkelige arbejde i fremtiden bør varetages som en folkekirkelig forpligtelse, skriver biskop Olav C. Lindegaard (KD 23/6, jvf. Erik Kyndal i KD 6/7). For sin egen del giver han i sit høringssvar til KM udtryk for den samme betænkelighed (Haderslev Stiftsbog 1988, 123f., jvf. KD 12/9). Derimod er det mellemkirkelige og økumeniske for Biskop Thorkild Græsholt to sider af samme sag. Han ser dette arbejde som en naturlig nødvendighed i en tid, hvor kristne af alle afskygninger ofte bringes sammen, og han ser gerne, at der årligt anvendes et beløb til arbejdet, der svarer til en stor landsbykirkerestaurering (KD 7/1, 22/1). Dette sidste er polemisk vendt imod sp E. Jacob Petersen, der spørger, hvad bliver mon det næste kostbare, som man vil forpligte folkekirken på? (KD 14/1). KS's styrelse er enige om, »at forbindelsen til den økumeniske bevægelse som hidtil skal være et privat kirkeligt anliggende – og ikke folkekirkens« (DKt 320).

På DØF's årsmøde siger generalsekretær Peter Lodberg, at debatten viser, at det er nødvendigt at få gennemdrøftet begreberne økumeni og folkelighed. Modstanderne af det foreliggende forslag forstår begrebet folkelighed i den snævre nationalistiske betydning, mener han (KD 19/3). Provst Jørgen Juul efterlyser i en kronik i KD (22/3) gode teologiske grunde for, at man kan tale om en mellemkirkelig forpligtelse, der også gælder Den danske Folkekirke. Universitetslektor dr. theol. Erik Kyndal mener, at denne forpligtelse ligger i selve præsteløftet (jfr.

pastor Henrik Gamst-Petersen i KD 19/5). Erik Kyndal er langt fra enig i, at netop præsteløftet skulle stå i modsætning til en mellemkirkelig forpligtelse (kronik i KD 7/4). Til det sidste, således også provst Kurt Johansson (kronik i KD 16/4). Juul svarer i en ny kronik (KD 3/5), at kirken i dag står i fare for, »at man lader som om læren er noget underordnet, som om den er ligegyldig, når bare vores følelse af at have det rart med hinanden får lov til at herske«. Skal vi som præster samarbejde, uden at vi mister vores troværdighed, så må samarbejdet grunde sig på enighed i det fundamentale.

Peter Lodberg efterlyser røster fra det grundtvigske lægfolk. Hvis der er nogen, føler de sig i så fald dækket ind af deres talsmænds afvisning af de fremlagte ideer? (KD 14/4). Der kom to indlæg, der var en klar støtte til de grundtvigske talsmænd (skomagermester Fr. Stordal KD 23/4 og inspektør på Liselund Anna Holm KD 7/5).

Allerede tidligt på året meddelte KM Mette Madsen, at lovforslaget om den mellemkirkelige struktur først ville blive fremsat til efteråret, fordi regeringen havde besluttet at begrænse antallet af lovforslag i foråret. Dette ville dog intet betyde for tidspunktet for lovforslagets vedtagelse, idet det efter den oprindelige plan først skulle færdigbehandles til efteråret. Udsættelsen betød dog, at høringsfristen kunne forlænges til 1. maj (KD 3/2). På LafM's årsmøde gav formanden, Henning Rasmussen, under debatten udtryk for et ønske om, at beslutningen blev udskudt, så der blev mere tid til debat om spørgsmålet (MrBl 264, jvf. KD 14/6).

Debatten fortsatte sommeren igennem og alle var spændte på, hvad kirkeministerskiftet først på sommeren ville betyde for lovforslagets fremsættelse (således sp Erik Balslev-Clausen i DKt 200f.). I åbnings-talen i Ft bebudede statsministeren, at forslaget ville blive fremsat i samlingen. Den 8/12 fremsatte KM så lovforslag L 131 med den ydmyge titel: Forslag til lov om ændring af folkekirkens økonomi (Folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde), kun indeholdende 2 små §'er, ledsaget af nogle få bemærkninger og et udkast til bekendtgørelse om folkekirkens deltagelse i mellemkirkeligt arbejde (jvf. MrBl 1989, 121ff.).

Som overskrift over et stort interview med KM Torben Rechendorff skriver Information, at »folkekirken har fået en ny reformator«. Og Torben Rechendorff ryster ikke på hånden, nu da han har skåret igennem i den langvarige strid om spørgsmålet om den mellemkirkelige struktur. »Det, jeg nu ønsker lovfæstet, er alene den praksis, der har været gældende«, siger han (24-25/12, jvf. leder 27/12).

Ryste på hånden eller ej, resultatet var imidlertid, at vi først på

vinteren fik en så voldsom diskussion om et kirkeligt lovforslag, som vi vel ikke har haft siden 1947, da der blev åbnet adgang for kvinder til at blive ansat som præster i Den danske Folkekirke. Diskussionen om lovforslag L 131 gemmer vi til næste år.

KM sagde ved samme lejlighed, at han ikke ville have haft nogen som helst kvababbelser over, at paven var blevet inviteret til en evangelisk-luthersk *højmesse* i Roskilde Domkirke. Dette pavebesøg kalder han en stor mellemkirkelig begivenhed.

Pavebesøget

Dermed er vi kommet til et andet af årets brændpunkter, nemlig det bebudede pavebesøg i Norden i 1989. Midt på sommeren blev det offentliggjort, at besøget i Danmark ville finde sted fra den 6-8/6. Besøget skal selvfølgelig i første række ses som et pastoralt besøg hos Den katolske Kirke i Danmark, men da paven ligeledes er overhoved for den verdensomspændende katolske kirke og er at betragte som statsoverhoved for Vatikanstaten, er det naturligt, at man fra folkekirken og regeringens side overvejede, hvorledes og under hvilke former, man skulle mødes med paven. I folkekirken, og det vil i første omgang sige hos biskopperne, gav det anledning til megen debat. Allerede i fjor gav Helge Skov klart udtryk for, at han ikke ville mødes med paven, hvis det skulle ske under en eller anden form for økumenisk samvær med ham (WA 2/1-87, jvf. 1987, 234 og DKt 343). Bisperne blev dog enige om at invitere ham til en liturgisk aftenandagt i Roskilde Domkirke, som forestås af biskop Bertil Wiberg, med et efterfølgende samvær i bispegården, hvor biskop Ole Bertelsen vil fremføre en hilsen fra Den danske Folkekirke. Og paven modtog denne indbydelse med tak (KD12/4, BeT 13/4).

Men da det blev klart, at denne liturgiske gudstjeneste skulle være uden en evangelisk/luthersk prædiken, brød kritikken løs. Ligeledes skulle den være uden altergang og den aronitiske velsignelse. I en meget kritisk artikel i PrfBl (505f.) med overskriften: Hvad angår paven og hans slæng mig? undrer professor dr. theol. Leif Grane sig over, at man vil undlade at stille paven over for alternativet mellem pavedømmet og Guds sande ord, evangeliet, ved at der holdes en evangelisk prædiken for ham. »Vil man under henvisning til, hvad man skylder det fremmede statsoverhoved, se let hen over, hvad man skylder paven – nemlig at bestride hans ret til at være det, han tror, han er? Skulle man ikke ønske at virke stødende på paven, og det vil jo være et forståeligt ønske, er der også en anden mulighed: man kan overlade

ham til politikere og diplomater og i sit stille sind sige: »Hvad angår paven ...«? Hvad man derimod *ikke* kan, er at lave kirkelige sammenkomster med ham og tie stille med det, han ikke bryder sig om at høre«. I et foredrag på KS's årsmøde: »Fører alle veje til Rom?« uddyber Grane sine synspunkter. Her slår han fast, at »det afgørende er ikke den aktuelle paves handlemåde, ja, det afgørende er end ikke paveinstitutionen, men den ideologi, der står bagved den«. Og her er der intet afgørende ændret siden reformationen, slår Grane fast. Luther indså, »at paveteorien var juridisk og ikke teologisk, og at teologi-ens fornyelse, som han kæmpede for, ikke lod sig føre igennem uden en tilintetgørelse af kirkeretten«. (DKt 337ff.). Professor dr. theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen skriver: »Der er tale om en flot tænkt, blødt gennemført og netop derfor hårdtslående demonstration af, at pavens embøde står i vejen for evangeliet« (JyPo 10/6). Dermed var bolden givet op til en meget intens debat, som nok ikke slutter foreløbig.

Forelagt kritikken siger Wiberg, at der er grænser for, hvad man kan presse ind i en aftenandagt. Han er ikke bekymret for, at nogen skal misforstå folkekirkens holdning til paven (KD 18/6). KD's (leder 18/6) mener, at alle burde glæde sig over denne begivenhed og finder det meget beskæmmende, at debatten »sætter spørgsmålstegn ved gæsten og den modtagelse, [biskopperne] har forberedt i Roskilde«. »Vi tilhører et andet kirkesamfund. Det er udgangspunktet, og det er den fra begge sider accepterede forudsætning«. Sp Anders Gadegaard giver Grane ret et langt stykke i sin kritik af pavebesøget. Han er meget kritisk overfor biskoppernes beslutning om at »modtage paven med en drastisk beskåret gudstjeneste, så han ikke får forstyrret sin påståede guddommelige autoritet ved at deltage. Det ligner benovelse for en diktatorisk institution, som vi i bund og grund ikke anerkender og tilmed anser for at være i modstrid med den kristne tro« (KD 24/6). JyPo (leder 18/6) undrer sig også over, at man har udeladt den evangeliske/lutherske prædiken. »Man er unægtelig gået vidt – og nogle vil mene for vidt – i anstrengelserne for ikke at fornærme den fornemme gæst«. Hvor mon man vil gøre af domkirkens sognepræst, domprovst Karen Horsens, ved denne lejlighed? spørger bladet og anfører, at biskopperne i denne sag »har vist større iver end fornuft«. Sp Claus Oldenburg finder, at det, biskopperne har lagt op til, er alt andet end elegant og er udtryk for malplaceret benovelse over paven. Han mener, at det må hænge sammen med uenighed i bispekollegiet, hvor nogle er særdeles ivrige efter at lave kirke sammen med paven, mens andre er mere utrygge.

Pastor Paul Honoré erkender, »at spørgsmålet om paven (papalogi-

en) er det følsomste af alle i den katolske kirkes forhold til andre kristne kirker«. Men det forekommer ham dog, at de danske biskopper har fundet en værdig og stilfærdig måde at vise paven gæstevenskab på fra kirkelig side. (KD 23/6, jvf. hans anmeldelse i PrfBl 581ff. af den norske professor dr. theol Nils Bloch-Hoell's bog: *Katolske kristne og vi andre*, Gyldendal Norsk Forlag). Sp Lars Holm: »den form, man indtil videre (?) har valgt at modtage hans Hellighed under, forekommer umiddelbart forunderlig«. Men det er især dogmet om, at paven er ufejlbarlig, når han taler ex cathedra, der er den store anstødssten for ham (DKt 215, jvf. KD 12/7). Lige præcis dette punkt kom en stor del af debatten til at dreje sig om.

Søster Simone Springer finder det besynderligt, at man maner det teologiske skræmmebillede om pavens ufejlbarhed frem i anledning af det forestående pavebesøg. Hun gør opmærksom på, at han ikke som enkeltperson er ufejlbarlig, men kun når han udtaler sig ex cathedra. En sådan ex cathedra udtalelse kommer meget sjældent, og den vedrører altid et vigtigt lærespørgsmål i tro og moral. For at bagatellisere problemet siger Søster Simone, at der med Det andet Vatikanerkoncil begyndte en ændring på det punkt gående ud på, at det, som forkyndes ex cathedra, altid er en sandhed, som alle katolske kristne på forhånd tror på (kronik i KD 31/8). Dermed bliver pavens opgave reduceret til at give et velovervejede udtryk for resultatet af en meningsmåling blandt de katolske kristne, mener sp Hans Olav Okkels. Denne moderne formulering af ufejlbarheden, hvor det for paven kun drejer sig om at vælge det rette tidspunkt, forekommer ham lige så uacceptabel som den traditionelle (kronik i KD 8/9). Domprovst Rudolph Arendt er inde på noget af det samme. »Før paven udtaler sig ex cathedra, forudsættes det, at han rådfører sig med biskopperne, eventuelt på et koncilium. Men når paven så herefter *har* defineret et dogme, har dette gyldighed i sig selv og skal ikke forinden tiltrædes af biskopperne«. (TF nr. 8, jvf. pastor Johs. Magelund KD 2/7 og sp. Bent Jørgensen KD 13/7). I sin kritik af den måde, folkekirken organiserer pavebesøget på, siger professor dr. theol. Niels Hyldahl, at dogmet om pavens ufejlbarhed fra 1870 af gode grunde ikke lader sig ophæve, men »det er under alle omstændigheder en uhyrlighed. Der er kun ét at gøre: at den romersk-katolske kirke afskaffer pavedømmet«. Den vigtigste grund for Hyl-dahl til hans meget afvisende holdning er, at »den romersk-katolske kirke til dato ikke har trukket bandlysningen af Luther i 1521 tilbage«. (PrfBl 1005ff. = DKt 374f. jvf. biskop Thorild Græsholt's replik i PrfBl 1086f. og KD 30/12). Derimod fandt sp Visti Christensen det uheldigt at trække gamle teorier fra støvede reoler frem i anledning af andagten

i Roskilde, »vi vinder ikke én eneste afkristnet gennemsnitsdanser ved at så tvivl om pavens ærlige kristne vilje«, mener han (Kronik i KD 29/7). Idet sp Jens Christensen refererer til de fremsatte synspunkter for og imod pavebesøget, skriver han, at hans usikkerhed ikke er overvundet, fordi det blev meddelt i dagspressen, at den officielle meddelelse fra Rom om pavebesøget vil blive givet i forbindelse med saligkåringen af Niels Stensen i Peterskirken. Der er således en helt klar forbindelse mellem disse to ting, skriver han (KD 13/7). Den katolske biskop Hans L. Mortensen skriver, at der ingen saglig forbindelse er mellem disse to begivenheder, »saligkåringen af Niels Stensen er katolsk set en begivenhed, der hviler i sig selv«, og som har været forbedret igennem meget lang tid (KD 30/7, jvf. samme i KD 3/8 og den katolske præst Erling Brodersen i KD 16/7 og 4/8). Jens Christensen er langfra overbevist, fordi paven selv ved saligkåringen den 23/10 sagde: »Næste år, om Gud vil, kommer jeg for at besøge disse lande og i perspektivet af denne dags saligkåring får dette sin særlige betydning«. På baggrund af dette finder han det ikke rimeligt, at der afholdes en gudstjeneste i Roskilde, hvortil paven bliver indbudt (KD 10/11; om den katolske helgendyrkelse i øvrigt jvf. universitetslektor Peder Nørsgaard- Højen i TF nr. 10 »Heligendyrkelsen i Økumenisk perspektiv«, jvf. hertil lektor Jean-Pierre Duclos i KD 26/10).

Bibeloversættelse

Oversættelsesarbejdet fortsatte med uformindsket kraft i årets løb. Inden årets udgang var ca. ⅓ af GT oversat, og man var nået så langt med oversættelsen af NT, at Bibelselskabet regnede med, at en prøveoversættelse kunne udgives først på efteråret i 1989 (Bibelselskabets Årbog 37f.) Fra Bibelselskabets side stilede man fortsat mod en ny autoriseret kirkebibel i slutningen af 1990, men sidst på året slog generalsekretær Niels Jørgen Cappelørn fast, at kvaliteten af det færdige arbejde er vigtigere end tidspunktet, derfor er det mere realistisk først at regne med en udgivelse i 1991 (KD 31/8). Flere kritiserede Bibelselskabets meget stramme tidsplan, der efter manges opfattelse ikke ville give tid nok til debat om prøveoversættelserne, især af NT (sp. Peter Aage Bak i KD 10/2, sp. Jørgen Glenthøj på KSBB's årsmøde, jvf. KD 20/9, Birger Reuss Schmidt i MV nr. 18).

En anden vigtig årsag til, at udgivelsen formodentlig kommer senere end oprindeligt planlagt, er uden tvivl, at det trak meget ud med at få fastsat retningslinjerne for revisionen af prøveoversættelserne samt at

finde frem til de personer, der skulle sidde i revisionskomitéen (KD 27/1).

Vanskelighederne skyldtes ikke mindst, at den voldsomme kritik af oversættelsesarbejdet – fra IM og især fra det yderste højrefløj – fortsatte med slet skjulte trusler om, at det kunne blive nødvendigt at foranstalte et alternativt oversættelsesarbejde, såfremt den meget »bibelbrugende« del af kirkefolket i Danmark ikke blev tilgodeset i revisionskomitéen (således formanden for DBI, sp Finn Kappelgaard på årsmødet KD 15/3, jvf. 23/1, 20/9). IM's hovedbestyrelse foreslog, »at den meget bibellæsende og bibelbrugende del af kirkebilledet repræsenteres ved mindst 3 personer« (K. Lindhardt Jensen i sin formandsberetning på årsmødet, jvf. IMT nr. 25, KD 23/1). De 18 kirkelige organisationer på højrefløjen, som bevægelsen Ordet og Israel (jvf. 1988, 203ff.) opfordrede til at fremkomme med en samlet indsigelse imod oversættelsesarbejdets hidtidige forløb, var skrumpet ind til 11 og uden IM. De 11 opfordrede nu i et fællesbrev Bibelselskabet til at lægge vægt på det analysearbejde, som lærere på MF og DBI har udført (KD 23/1). En af GT-oversætterne, universitetslektor, dr. theol. Knud Jeppesen, beklager, »at de fleste indlæg om prøveoversættelserne er kommet fra den højrefløj, hvis debatniveau« han ikke har meget til overs for. De går »sjældent ind i en saglig diskussion om oversættelsen; i stedet opbygger de et fjendebillede af oversætterne« (PrfBI 925ff.).

Disse folk er tilsyneladende meget ihærdige i deres kritiske gennemgang af prøveoversættelserne. Midt på foråret afleverede de til Bibelselskabet 140 sider kommentarmateriale til 67 kapitler i GT (KD 14/4, MV nr. 9). Det kan synes at være et omfattende materiale, men hvis man skal bedømme det på baggrund af, hvad den samme personkreds har offentliggjort om emnet (f.eks. i LM's organ »Budskabet« som allerede i 1987 påbegyndte en serie med overskriften: Bibelen – På vej mod 1990, jvf. 1988, 201), så bemærker man, at deres ihærdighed samler sig om få, men ganske vist vigtige, steder. Selv om deres analysearbejde ved første øjekast kan synes grundigt, så kan man ikke undgå at få det indtryk, at deres indsats er sporadisk (jvf. Knud Jeppesen i PrfBI 925ff.). Cand. theol. Nicolai Winther-Nielsen mener, at oversættelsesarbejdet udelukkende bygger på den historiske-kritiske forskning, på trods af at Niels Jørgen Cappelørn afviser det (Bibelselskabets Årbog 1987, 31). Han underbygger sin påstand med en henvisning til professor dr. theol. Eduard Nielsen's artikel »Hvorfor man ikke kan prædike over Gammel Testamente? (i Festskrift til professor Leif Grane, Kbh. 1988, s. 49ff.). Med den opfattelse har man forladt den frel-

seshistoriske synsvinkel af GT, hvilket han finder skæbnesvangert (jvf. Knud Jeppesen i PrfBl 925f., der påviser, at det er en fuldkommen misforståelse af artiklen). Dog ser han en chance for, at der kan komme et samarbejde i stand mellem »universitetsteologien« og »bibeltro teologi« om at udforme en ny dansk kirkebibel. Muligheden øjner han i en kronik, som universitetslektor dr. theol. Kirsten Nielsen skrev i KD (12/3). Her skriver hun, at NT efter hendes overbevisning er den altafgørende fortsættelse på den frelseshistorie, som blev påbegyndt med GT. Derfor må en nutidig korrekt forståelse af GT's tekster også indbefatte en erkendelse af, at disse tekster er blevet brugt i NT med en ny forståelse. Nicolai Winther-Nielsen håber, at hun dermed også har givet udtryk for Bibelselskabets opfattelse (Bud 73ff., jvf. smst. 117ff.). Foruden disse mere generelle indvendinger undrer han sig over, at man i oversættelser, hvor man bestræber sig på at gøre sproget lettere forståeligt, indfører nye vanskelige ord, f.eks. orakel i stedet for råd, stenstøtte kommer til at hedde massebe. Dette sidste ord kan ikke engang findes i en danskordbog (Bud 134ff; jvf. cand. theol. Leif Kjølner Rasmussen smst. 170ff. og cand. theol. Carsten Vang Bud 1989, 20ff.). Sp Flemming Frøkjær-Jensen sagde i et foredrag på IM's årsmøde, at det er ødelæggende, at den bibelkritiske metode styrer og bestemmer oversættelsesarbejdet (IMT nr. 27, jvf. hans kronik i KD 13/6 og Knud Jeppesen's kommentar hertil i Prfbl 925ff.). Men IM satte sin lid til sammensætningen af revisionskomitéen (K. Lindhardt Jensen på årsmødet IMT nr. 25). Provst John Ørum Jørgensen gjorde gældende, at det ikke kun er folk på kirkens højrefløj, der er ængstlige for resultatet af bibeloversættelsen (KD 27/6). I en kronik i KD (1/8) havde sp P. H. Katballe en bøn til oversætterne om besindighed i et af de alvorligste oversættelsesproblemer overhovedet, nemlig Fadervor. 1948-oversættelsen har delt menigheden, så det er næsten umuligt at bede Fadervor i kor, derfor beder han så mindeligt om, at man vil gå tilbage til den gamle form fra 1907-oversættelsen.

På KS's årsmøde sagde formanden, domprovst Povl Kiilerich, at »den kamp mod bibeltyranniet, som Grundtvig måtte kæmpe er tilsyneladende endnu ikke til ende«. »Det er beklemmende at erfare, hvorledes fundamentalister kræver en tillempet oversættelse, der skal svare til deres kristendomsforståelse snarere end til, hvad sprogforskere hævder faktisk står skrevet« (DKt 319f., jvf. KD 10/10; jvf. Knud Jeppesen i PrfBl 925ff.). Sp Lars-Eric Stephansen mener, at debatten afslører, »at det slet ikke er biblen, man har denne fundamentale tillid til, men derimod en bestemt oversættelse og tolkning af biblen« (DKt 80f.). »Men den kristne tro kan ikke være bundet til bestemte ord og vendin-

ger, så sandt som den er tro på den levende Gud og ikke på nogle mennesker, der har været lige så skrøbelige som vi selv», fastslår sp Lars Holm DKt 3).

Bibelselskabets generalsekretær, Niels Jørgen Cappelørn, oplyser, at tanken om, at ansvaret for den endelige uformning af oversættelsen skulle lægges i hænderne på en revisionskomité, opstod for et år siden, altså lang tid før de kraftige mistillidsyttringer til det endelige resultat kom fra visse kirkelige grupper (KD 24/8). Men der er nok ingen tvivl om, at de mange kraftige udfald betød, at overvejelserne i Bibelselskabets bestyrelse blev ekstra omhyggelige. Midt i august måned var Bibelselskabets bestyrelse færdig med overvejelser om fremgangsmåden ved revisionsarbejdet. En komité på 17 medlemmer, sammensat meget bredt i både kirkelig og teologisk henseende, blev nedsat. Komitéen, der selv skulle vælge sin formand og lave forretningsordenen, fik stort set frie hænder, bortset fra, at der sigtedes imod en autoriseret kirkebibel (KD 12/8, MV nr. 16). Komitéen kom til at bestå af redaktionsgrupperne af henholdsvis GT og NT; derudover af biskop Georg S. Geil, forstander Oluf Paaske, MF-lærer Carsten Vang, theol. dr. Kai Kjær-Hansen, sp Ruth Skovsborg, Provst Morten Øllgaard og universitetslektor Kirsten Nielsen. Endvidere pastor Ib Andersen fra den katolske kirke og pastor Per Nørgaard fra Baptistkirken (Bibelselskabets Årbog 45 og KD 31/8). IM var ikke helt tilfreds med sammensætningen, dels var man bekymret over, at oversættergruppen udgør et flertal på 10, dels var man forundret over, at DBI ikke var blevet tilgodeset med en plads (IMT nr. 38, KD 7/9). KSBB var langt mere kritisk. Oversættergruppen i denne komité vil i det store og hele kunne beherske arbejdsresultatet, mente formanden sp Jørgen Glenthøj. Ligeledes savnede han professor dr. theol. Mogens Müller og DBI-lærer Nicolai Winther-Nielsen i komitéen (KD 20/9). Glæden på MF over at få Carsten Vang med i komitéen var ikke ublandet. Det skyldtes, at megen og afgørende kritik skal kanaliseres gennem en talmæssig svag repræsentation. Man så gerne, at Carsten Vang kunne bruge al sin tid på revisionsarbejdet, i så fald skulle han frigøres fra sit daglige arbejde på MF, da arbejdet i komitéen er ulønnet (KD 26/9, MV nr. 19). Man håbede, at det ville være muligt at skaffe penge til formålet (KD 16/9). I en leder i MV (nr. 17) ser Birger Reuss Schmidt udvælgelsen af Carsten Vang og udelukkelsen af folk fra DBI som et forsøg fra Bibelselskabets side på at lukke munden på IM ved, at de får endnu en repræsentant. I øvrigt er der for mange oversættere i komitéen efter hans opfattelse (smst). På foranledning af IM's generalsekretær, Poul Langagergaard, der selv er medlem, drøftede Bibelselskabets repræsentantskab dets egen rolle i

revisionen af prøveoversættelserne. Bibelselskabets formand, dommer Niels Ehrenreich, drog på grundlag af drøftelsen den konklusion, at bestyrelsen er ankeinstans, og at repræsentantskabet i kraft af sin sammensætning ikke er egnet til at træffe beslutninger vedrørende detaljer i oversættelsesarbejdet (KD 28/9, MV nr. 18).

Sidst på året kom IM med et nyt initiativ for at sikre, at der kommer en bibel ud af det, der kan modtages af hele kirkefolket, idet de indbød de 11 ovennævnte kirkelige organisationer samt repræsentanter fra MF og DBI til et strategimøde i IM's hus den 22/12 (KD 3/12).

Økonomien i oversættelsesprojektet blev væsentlig forbedret i årets løb, idet KM Torben Rechendorff bevilgede 1 mill. kr. af reservefonden under præsteembedernes fællesfond (KD 11/10).

Den megen debat om Bibelen havde andre positive udslag i 1988. Kritisk Forum for Praktisk Teologi (nr. 33) udkom med et temanummer om »Bibelbrug« (jvf. sp. Johs. Værges anmeldelse i WA 16/7). Institut for Bibelsk Eksegese ved Københavns Universitet ved universitetslektor Gert Hallbäck udgav en antologi med titlen: Det gamle Testamente og den kristne fortolkning. Det er helt tydeligt, at begge udgivelser er en frugt af oversættelsesarbejdet (jvf. Lars Tjalve's anmeldelse i KD 10/12).

Danmarks kirkelige Mediecenter

Oprettelsen af DkM i 1987 gik som bekendt ikke helt stille af (jvf. 1988, 205ff.). LafM's tilslutning til DkM var det spørgsmål, som gav mest debat på medieområdet i årets løb, mindre omtale gav KS's og IM's manglende støtte til centret (jvf. KD's leder 18/3 og Verner Bruhn i DKt 103). At sagen blev rejst i Ft's kirkeudvalg, hvilket førte til, at KM Mette Madsen nedsatte et udvalg, der skulle undersøge, om det ville være frugtbart fra kirkeligt hold at indlede et samarbejde med LfU, blev heller ikke forbigået i stilhed. Endelig måtte DkM's meget dynamiske, arbejdende formand, sp Asger Baunsbak-Jensen, først på foråret nedlægge sin post på grund af sygdom. Derefter blev det mere stille om centret, bortset fra en temmelig omfattende drøftelse om LafM's indmeldelse i DkM på LafM's årsmøde i juni. Ved årets slutning var DkM næsten glemt i offentligheden. Hvad dette vil betyde for centrets fremtid, kan der kun gisnes om.

For at tage tråden op fra i fjor, hvor jeg sluttede med at skrive, at det socialdemokratiske folketingsmedlem Søren Nørgaard Sørensen spurgte KM, om hun havde givet DkM et blåt stempel, skal jeg nævne, at hun i et samråd med kirkeudvalget svarede klart nej! Hun oplyste, at

hun i flere omgange var blevet orienteret om DkM's planer, sidst kort før jul af dets formand, Asger Baunsbak-Jensen, men hun var ikke blevet anmodet om på nogen måde at engagere KM i DkM (KD 14/1, jvf. KD 17/3). Nørgaard Sørensen spurgte hende derpå, om der var retlig grundlag for LafM's indmeldelse i denne fælleskirkelige forening (KD 14/1). Det bekræftede KM i et svar af den 26/1 til Ft's kirkeudvalg med henvisning til en kirkeministeriel skrivelse af den 26. juni 1926 (MrBl 66f., jvf. provst Helge Severingsen i KD 15/2 og KM Mette Madsen smst. 18/2). Mere interessant er det, at KM som et resultat af samrådet besluttede at nedsætte et folkekirkeligt medieudvalg. KD's leder (18/3) skriver, at Ft kirkeudvalg nærmest pålægger KM at nedsætte det. Biskopperne bliver anmodet om, hver at pege på to personer fra deres respektive stifter til udvalget. Udvalget får ikke nogen form for kommissorium på forhånd, udover at det skal være en slags »ide-bank« samt undersøge om folkekirken har nogle muligheder i forbindelse med LfU (KD 14/1, 15/1). I begyndelsen af marts måned var arbejdsgruppen nedsat (KD 8/3). Gruppen holdt kort efter det første møde, og KM forventede en hurtig vurdering om mulighederne for et folkekirkeligt samarbejde med LfU (KD 23/3).

Biskop Herluf Eriksen finder, at KM's initiativ er en lykkelig udvikling. Helt på samme linje ligger formanden KS's medieudvalg, Povl Bendix Knudsen (KD 15/1). KM's initiativ fortjener al mulig opbakning skriver sp Laurids Korsgaard (KD 21/1). Sp og medlem af DkM's bestyrelse, Niels Jørgen Jensen undrer sig over, at LfU bliver nævnt som et alternativ til DkM. »Distribution af film og video er jo kun en lille del af de muligheder, som vi forestiller os at udnytte« (KD 18/3). KD's (15/1) leder ser KM's udspil som et resultat af en alliance mellem de grundtvigske og socialdemokratiske kræfter, som kun er egnet til at skabe forvirring, og spørger, hvad vil man egentlig? Formanden for DkM, advarer KM imod med sit udspil at sætte et blåt stempel på specifikke medieinitiativer. Det er udmærket, at KM med sit initiativ giver stifterne mulighed for at overveje mediesituationen, men det er ikke nok (KD 16/1, jvf. samme i KD 6/2). Formålet med DkM er »at bidrage til, at de folkelige og kirkelige miljøer får bedre muligheder for at blive præsenteret for den store offentlighed«, siger han (HskBl 120f.). Debatten om KM's medieinitiativ var saglig indtil midt i marts måned, hvor det kom offentligt frem, at biskop Henrik Christiansen som det ene udvalgsmedlem fra Aalborg stift havde peget på KLF's formand og bestyrelsesmedlem i DkM, sp Villy Mølgaard, men ham ønskede KM ikke at få med i udvalget, fordi hun ikke fandt det rimeligt, at der blev udpeget personer, der repræsenterer private organisa-

tioner med selvstændige interesser indenfor medieområdet (KD 17. og 18/3). Det var nok det, som fik bægeret til at flyde over for DkM's bestyrelse, da de på et hasteindkaldt pressemøde samme dag beskyldte ministeren for manglende samarbejdsvilje. Bl.a. havde hun ikke indkaldt til en fælles mediekonference, som foreslået af Baunsbak-Jensen i dagspressen! (KD 6/2). Mere opsigtsvækkende var det, at bestyrelsen med Baunsbak-Jensen i spidsen udtalte, at KM modarbejder os, hun »søger polarisering fremfor samarbejde, hun har lagt op til kirkekamp« (KD 17. og 18/3). »Baunsbak-Jensen er gået fuldstændig grassat«, udtalte Povl Bendix Knudsen (KD 19/3). »Det er overdrevet at tale om kirkekamp, hvis realiteterne blot er, at [KM] ikke vil gøre nøjagtigt, som [DkM] ønsker«, siger folketingsmedlem Søren Nørgaard Sørensen (KD 18/3). Det var store ord, skriver Verner Bruhn i lederartikel i DKt. »Kom ned på jorden, venner, det tjener os alle bedst« (103). »KM Mette Madsen er med sit initiativ virkelig kommet på glatis, og hun må gå«, skriver Kristeligt Pressebureaus redaktør, Arne G. Larsen (KD 23/3). Kun få dage herefter blev det oplyst, at Baunsbak-Jensen fratrådte som formand på grund af sygdom (KD 24/3). Formandsskiftet betød, at både ansættelse af en leder for centret og dets placering blev udskudt indtil videre. Der var indkommet 24 ansøgere til stillingen, blev det oplyst (KD 24/3).

Sidst på efteråret kom den ministerielle arbejdsgruppe til det resultat, at det vil være stærkt begrænset, hvilken nytte folkekirken kan have af LfU i en mediesammenhæng, men foreslog, at de enkelte sogne får mulighed for at sætte penge af til mediarbejde, og på stiftsbasis bør der ansættes rådgivere i mediespørgsmål og nedsættes idéudvalg (KD 16. og 17/11). Således også KS's formand, domprovst Povl Kiilerich på KS's årsmøde (DKt 3183f.).

LafM's tilslutning til DkM gav anledning til en ret voldsom debat indtil dets årsmøde i juni, hvor stormløbet imod tilslutningen blev afvist af det store flertal af de delegerede.

LafM's næstformand, provst Helge Quist Frandsen gjorde rede for grunden til sin modstand imod tilslutningen. Bl.a. er det derved gjort muligt at bruge folkekirkepenge til at støtte det fælleskirkelige center. Vi skal møde »medieudfordringen på en måde, der ikke tilslører forskellen mellem folkekirke og frikirker« (KD 13/1, jvf. MrBl 123f). LafM har med den trufne beslutning »anlagt en anden stil end den, der har kendetegnet foreningens hidtidige virke«, mener han (KD 16/2). Provst Helge Severinsen finder, at LafM's bestyrelse har begået en alvorlig fejltagelse ved indmeldelsen i DkM, fordi LafM ikke har »til formål at udbrede kristendom« (MrBl 37 f.). Han anmoder derfor KM

om at udstikke en klar kirkepolitik på medieområdet, så folkekirken får en mediecentral, »som ikke får til opgave at udbrede kristendommen, men at være til nytte for folkelig oplysning« (KD 3/2, jvf. samme i KD 15/2). LafM skal bestemt ikke til at evangelisere, men »det er den folkelige oplysning vedrørende den kristne børnelærdom, kirke og kristendom, der bør fremmes i medierne«, skriver Niels Jørgen Jensen (MrBl 86 og 96, jvf. KD 5/4). »Kirkepolitisk set er det fatalt, at Landsforeningen har meldt sig til«, fastslår Povl Bendix Knudsen (DKt 19ff.). Sp Niels Jørgen Jensen »kan godt følge det principielle i tankgangen, men har lidt svært ved at se, hvor sansen for proportioner er blevet af«, når det trods alt kun drejer sig om et kontingent på 1.000 kr., og i øvrigt havde han stemt for et forslag om medlemsskab uden kontingentbetaling (DKt 41ff.). Povl Bendix Knudsen undrer sig over Niels Jørgen Jensen's tale om medlemsskab med en bestyrelsespost uden kontingent, for ifølge vedtægterne kan man kun blive medlem ved at betale et årsbidrag på mindst 1.000 kr., bortset fra KLF, der på grund af en »gave« på 300.000 kr. for altid har ret til fire bestyrelsesposter. »Men hvornår – og på hvilken måde, retsligt og moralsk – er det fastlagt at andre, deriblandt ... [LafM] kan blive medlemmer på linie med KLF uden at betale kontingent?« (DKt 64f.). Medlem af LafM's bestyrelse Poul Dam forstår ikke den megen blæst om den smule årskontingent, »der kun er et sandskorn i regnskabet's ørken«. Han stemte ikke for mediecentret af begejstring. Han er godt klar over, at den kan komme til at stå for en autorisering af en forkyndelse, han ikke er enig i. Men hvis denne problematik får en til at sige nej til noget, der foreløbig har karakter af et eksperiment, vil meget få kunne forstå nej-et (KD 17/2).

På LafM's årsmøde i juni forelå der to forslag om at melde LafM ud af DkM. Efter en meget omfattende debat, og efter et forsøg fra provst Helge Severinsen på at få afsnittet af bestyrelsens beretning (MrBl 164f.) debatteret sammen med de to nævnte forslag, viste afstemningen, at kun 11 % af de stemmeberettigede kunne gå ind for forslagene (MrBl 272ff., jvf. KD 13/6). Forinden havde DKt's redaktør, sp Lars Holm udtalt sin støtte til forslagene (DKt 183). »Nu burde der kunne blive ro i lejren i hvert fald om dette spørgsmål«, skriver KD's leder (13/6). Sp Erik Balslev-Clausen ønsker ikke for LafM, »at der bliver ro i lejren på noget tidspunkt, det ville tværtimod være et alvorligt faresignal« (DKt 200f.). Han mener, at det væsentligste i denne sag var den »afværgedagsorden«, som sp Jens Ole Henriksen fremsatte. Her siges det, at LafM til stadighed må være indstillet på at overveje sit medlemskab af DkM (smst.). Som et memento til resultatet af afstemningen på

årsmødet refererer sp Lars Holm en udtalelse på årsmødet, »at nu står vejen åben for indmeldelse i en masse andre gode kristelige foretagender« (DKt 199). Dette får Poul Dam til at sige, at for os, der stemte ja, »var og er [DkM] simpelthen et serviceorgan og ikke noget »kristeligt foretagende«, og Landsforeningens tilslutning bør sikre, at det også i fremtiden kun vil være et serviceorgan« (DKt 237f.).

Som Asger Baunsbak-Jensen's efterfølger blev valgt Niels Jørgen Jensen, men da han ikke ønskede at gå ind i rollen som »arbejdende formand«, skulle bestyrelsen se sig om efter en anden ledertype end oprindeligt planlagt (KD 12. og 13/4). Kort tid efter besluttede man, at centret skulle ligge i Viborg, og man håbede, at det kunne gå i gang til 1. september (KD 5/5).

Først i slutningen af sommeren fandt man frem til den person, som skulle lede centret. Det blev radio- og TV-manden Benny Aros fra DR's provinsafdeling i Århus, foreløbig kun ansat for et år med tiltrædelse pr. 1. september (KD 28/7, 13/8 og 1/10). Sidst på året havde man det første kursusprogram klar. Det omfattede bl.a. grundkurser i videoproduktion, som skulle afholdes over et par weekender i Viborg (KD 28/11).

Kristendomsundervisning

Debatten om kristendomsundervisningen i folkeskolen fortsatte i 1988. Diskussionen centreredes om læseplansudvalgets arbejde (jvf. 1988, 212ff.). Grunden til den store opmærksomhed om læseplansudvalgets arbejde skyldes flere faktorer, men først og fremmest undervisningsminister Bertel Haarder's kommissorium til udvalget, hvor han lagde op til, at der i et vist omfang skulle gøres op med den form for kristendomsundervisning, som var et resultat af skoleloven af 1975; desuden vakte det forundring, at en biskop blev formand for udvalget; men især det faktum, at begge religionslærerforeninger i deres forslag til udvalget lagde op til, at faget i folkeskolen ikke længere skulle hedde kristendomskundskab, men religionsundervisning, gav anledning til megen debat (kommissoriet og de to foreningers oplæg offentliggjort i PrfBl 125ff.).

Undervisningsministeren gav udvalget til opgave at udarbejde en »skitse til en ændret formulering af undervisningens formål for faget kristendomskundskab med udgangspunkt i det nugældende fagformål«. Endvidere fik udvalget pålagt at tage i betragtning, at faget er »et historisk fag, hvor den bibelske fortælling står i centrum, og hvor kristendommens virkningshistorie behandles« (jvf. PrfBl 125f.). Både Se-

minariernes og Folkeskolens Religionslærerforening foreslår, at der allerede fra 1. klasse skal undervises i fremmede religioner, men kristendommen skal fortsat være det centrale kundskabsområde. Folkeskolens Religionslærerforening foreslår som konsekvens af deres indstilling, at fagets navn ændres til religion (jvf. PrfBl 126ff.). Professor E. Thestrup Pedersen mener, at forslagene er så radikale, at man næppe kan have alle landets religionslærere bag sig (PrfBl 129, jvf. provst Kristian Jordansen i PrfBl 1001ff.). Sp Ole Rydal har meget lidt tilovers for religionslærerforeningernes udtalelser. »I stedet for at sidde og pjatte med eleverne om deres livssituationer og fornemmelser af noget, som de ikke ved ret meget om«, skulle lærerne hellere tale med eleverne om, hvad der rent faktisk står i NT, mener han (Tideherv 62ff.). Helt modsat lærer og stud. pæd. Niels Maagaard (kronik i KD 2/11).

E. Thestrup Pedersen gør opmærksom på, at der i læseplanen fra 1975 står »»Kristendomskundskab henter størstedelen af sin faglige indsigt fra teologien«. Er Religionslærerforeningen stadig enig heri? I redegørelsen nævnes teologien ikke med ét ord. Forståeligt nok« (PrfBl 129ff.). Lektor Jens Kristian Krarup skriver, at folkekirken som institution kun kan sidde og vente på resultatet af udvalgsarbejdet, men såfremt folkeskolen skal arbejde med et væsentlig andet religionsbegreb end folkekirkens, vil det bringe folkekirken i en helt ny situation. »Folkeskolens Religionslærerforening tager det for givet, at der i dag ikke er et fælles kristent livssyn og værdigrundlag, men den tager ikke i betragtning, at der stadig kan være et folkeligt ønske om et fælles livsgrundlag for de fleste« (kronik i KD 4/1). Folkeskolens Religionslærerforening »gør børnenes referensramme til udgangspunktet for undervisningens indhold, men der kan være grund til at spørge, om ikke hertil hører, at forældrene har ladet børnene døbe, og at det forudsættes, at det overvejende antal børn, som deltager i faget, er døbte børn«, siger provst Kristian Jordansen i et indlæg (DKt 8ff.). »Religion vælges ikke som slips eller bil! Kristendommen er simpelthen vor danske religion«, skriver Biskop Thorkild Græsholt (kronik i KD 14/1). Biskop Helge Skov skriver: »Først rodfæstet i sit eget kan man forstå noget i andres religion« (DKt 26f., jvf. KD 3/2, således også Krarup i KD 4/1). Højskolelærer og 2. formand for KFUM & KFUK i Danmark, Rita Nielsen gør opmærksom på, at striden om navnet i allerhøjeste grad også drejer sig om fagets indhold, og hun slår til lyd for, at kristendomsundervisningen i folkeskolen bliver styrket (KD 27/4). De tre religionslærerforeningers forslag er et pædagogisk fejlgreb, mener sp Ejvind Nielsen (KD 9/2). Deres forslag »er en grov ringeagt og hån

mod den kendsgerning, at mere end 90 % af det danske folk gennem dåb og tilslutning til en kirke bekender sig til den kristne tro, som deres åndelige ståsted og ønsker deres børn undervist i kristendom«, skriver IM's formand, sp K. Lindhardt Jensen (IMT nr. 12). Folkeskolens Religionslærerforening's udtalelse er »et kæmpeskridt i retning væk fra kristendomsundervisning og ind i et konglomerat af kristendom og fremmede religioner og livsanskuelser«, skriver sp R. P. Rasmussen (KD 18/2). Nu da Seminariernes Religionslærerforening helt tydeligt har givet tilkende, at de ikke ønsker »at give kundskaber om og uddannelse til at undervise børn i kristendom«, så spørger landssekretær Henning Lysholm Christensen: »Hvor er den bibelskole eller den institution, som vil påtage sig opgaven med at uddanne kristendoms lærere?« (IMT nr. 19).

Provst Jørgen Juul ser en sammenhæng »mellem ønsket om at undervise i fremmede religioner i folkeskolens kristendomsundervisning ... og ønsket om at tvinge folkekirken til samarbejde med de andre kristne trossamfund« (kronik i KD 22/3).

Studielektor Verner Brun finder, at debatten har været noget ensidig, men han undrer sig over, at »Seminariernes Religionslærerforening ikke har fundet ud af, at den kulturelt givne forudsætning for undervisningen netop er, at vi lever i et land og en kultur, der er præget af *kristendommen* igennem århundreder«. »Fagets navn kan næppe være det afgørende i sagen. Afgørende er, at *kristendom* er fagets centrale kundskabsområde«, mener han (DKt 72f.). På Folkeskolens Religionslærerforening's årsmøde sagde formanden, Mette Strøm, at bestyrelsens væsentlige indvending imod fagets nuværende navn er, at det »ikke dækker fagets indhold på tilfredsstillende vis. Det er sidste del af navnet, ordet kundskab, der rejser indvendinger. Ordet kundskab har sit udspring i den pædagogiske debat fra 60'erne, hvor det holdningsprægede blev omgået med stor forsigtighed«. I øvrigt mener hun, at de fleste offentlige indlæg kommer fra personer, »der er uden egentlig kendskab til skoleverdenen« (DKt 239ff.). I et indlæg i KD (12/2) skriver hun, at Folkeskolens Religionslærerforening's bestyrelse i en redegørelse til læseplansudvalget foreslår, at »kristendoms læreren kan inddrage aspekter af fremmede religioner i sin undervisning – også før 6. klassetrin. Det betyder ikke, at børn i små klasser skal undervises i fremmede religioner, men at det er legalt at inddrage spørgsmål«, der har sit udgangspunkt i fremmede religioner.

På et religionspædagogisk seminar i Løgumkloster sagde Mette Strøm, at kirke og skole må lære, at de er ligeværdige og selvstændige, men samtidig erkende, at de har fælles opgaver. Hun fornemmer, at

der har været en tendens til at kirken vil styre og kritisere skolens kristendomsundervisning. Skolen må løse sin del af opgaven på sine præmisser i det sekulariserede og pluralistiske samfund (KD 20/4). Fhv. MF'er Jens Steffensen sætter sin lid til læseplanudvalget med dets formand biskop Herluf Eriksen i spidsen (KD 12/4).

Svend Bjerg, Knud Jørgensen, B. B. Lillelund, Jan Lindhardt, Palle Steffensen og Finn Jørgensen udsendte *Pædagogisk Manifest '88 – Kristendom i folkeskolen* (jvf. HskBl 167f.). Manifestet blev betegnet som »et markant modspil til den overvejende holdning i de forskellige religionslærerforeninger« (Erik Bredmose i HskBl 557ff.). »Præcist og provokerende har gruppen omkring pædagogiske manifeste nu kastet sig ind i debatten omkring kristendomskundskab i folkeskolen. Der er ingen vaklen: faget skal hverken hedde eller være »religion««, skriver sp Lars Tjalve i en anmeldelse (KD 2/6). Sp Steffen Qvortrup mener, at gruppen hermed vover »at gøre alvor af Kristen Kold's anliggende i vor tid« (DKt 110f.). Sp Kaj Mogensen skriver bl.a. i sin anmeldelse: »Sammenfattende om pjecen: den er et ikke helt uinteressant debatoplæg, der dog ikke tilfører debatten meget nyt, og kristendomsundervisningen endnu mindre« (PrfBl 299ff.).

Da læseplansudvalgets arbejde blev offentliggjort, viste det sig, at navnet kristendomsundervisning foresloges bibeholdt, og faget skulle ikke kun være kundskabstilegnelse (jvf. Århus Stiftsbog 1988, 71ff.). Formanden for udvalget, biskop Herluf Eriksen, skriver, at »de nye signaler var givet i og med kommissoriet«, hvor det blev påpeget. »at kristendomskundskab er et historisk fag, hvor den bibelske fortælling står i centrum« (Århus Stiftsbog 1988, 71ff., jvf. DKt 345ff., KD 1/10). Et medlem af udvalget, seminarirektor Henning Fogde, konstaterer, »at udvalgsarbejdet og det materiale, det har affødt, har været medvirkende til at kaste nyt lys ind over faget«. Han glæder sig over, at der, siden man skrev den forrige undervisningsvejledning, er opstået et nyt kundskabsbegreb, hvor »al undervisning dybest set kommer til at dreje sig om det at være menneske. Den bliver til opdragelse og dermed til livsoplysning« (Viborg Stifts Årbog 1988, 32ff.). I sin årsberetning siger KS's formand, domprovst Povl Kiilerich, at det er glædeligt, at læseplansudvalget »begynder med at fastslå, at undervisningens formål er, »at eleverne får kendskab til kristendommen i historisk og nutidig sammenhæng«, og at man »vil bringe faget ud af den golde neutralitet, som det nu er snørret ind i« (DKt 320f.). »Udvalget med Århus-bispen i spidsen har gjort et fortræffeligt arbejde«, fastslår seminarirektor Knud Munksgaard. Og han finder det »bemærkelsesværdigt, at udvalget faktisk ikke bruger noget krudt på at retfærdiggøre fagets eksistens

i folkeskolen« (kronik i KD 28/11). Provst Kristian Jordansen er meget begejstret over den måde, som udvalget får beskrevet fagets relationer til de fremmede religioner på. Det hedder nemlig i formålsparagraffens stk. 2 »I undervisningen på de ældre klassetrin inddrages kristendommens møde med andre religioner [osv.]«. »Kristendommen er danskens referensramme, når han møder alt det fremmede«, påpeger han (PrfBl 1001ff.).

Alterbogsforslaget

Efter at alterbogsforslaget har været »prøvekørt« i en lang række sogne landet over, skulle biskopperne til at overveje forslagets videre skæbne. På nytårsbispemødet blev der nedsat fire grupper til at viderebehandle hver sit område med henblik på fremlæggelse på bispemøde i maj 88. De enkelte grupper skulle arbejde med: 1. gudstjenestens struktur, 2. ritualerne for de kirkelige handlinger, herunder nadveren 3. gudstjenestens bønner og 4. de bibelske læsninger. Målet er at blive færdig i foråret 1989, oplyser biskop Henrik Christiansen (KD 7/1).

Det var ikke det helt overvældende antal sogne i landets stifter, der ønskede at »prøvekøre« forslaget. Ingen steder kom det vel over 35 % (Århus Stiftsbog s. 119), andre steder betydeligt lavere (således Fyns stift, Fyens Stiftsbog s. 9; Ribe Stiftsbog 1987, s. 101, s. 108). De nye ind- og udgangsbønner er ikke populære, det samme gælder de GT-lige læsninger, mens udgangslæsningen er den helt store anstødssten. I materialet fra sognene i Aalborg stift synes det at være de nye kollekter, der er den mest »populære« fornyelse (Henrik Christiansen i Aalborg Stiftsbog s. 58ff.).

»Disse prøvetilladelser har medført, at landet de sidste par år har ligget i et liturgisk kaos«, skriver sp Asger Eg Kristensen. Dette kaos er naturligvis ikke planlagt at skulle vare ved, »men dersom det nye alterbogsforslag autoriseres helt eller delvist, skal det nok vise sig, at adskillige præster og menighedsråd ikke ønsker at benytte det, fordi det strider imod den teologi og tradition, som har været i landet siden 1536, og det medfører naturligvis, at den ensartede gudstjenesteform i kirkerne [forsvinder], sådan at resultatet forbliver kaos«, fortsætter han (Tidehverv 156). Tilsyneladende var flere bekymret for alterbogsforslagets videre skæbne. Forslaget må autoriseres, skriver provst Morten Øllgaard (jvf. KD 13/4). Det er udtryk for teologisk nytænkning og kan ikke bare begraves i stilhed, skriver sp Frede Haubro (jvf. KD 5/4). »Hvad skal der ske med den lilla?, spørger rektor Niels Thomsen (PrfBl 593f.).

På et to-dages møde i Løgumkloster gennemgik biskopperne det indkomne materiale fra forsøgene i sognene. »Det første billede, der tegner sig, er meget broget, og meningerne går på kryds og tværs i de enkelte stifter«, sagde biskop Olav C. Lindegaard. Men gennemgående er der tilfredshed med at få GT mere ind i gudstjenesten. I modsætning til liturgikommissionens ønske om fornyelse er ønsket ude omkring snarere at bevare en vis form for fasthed. Man vil gerne have lidt større variationsmuligheder, men ønsker ikke det, som er helt anderledes, var bispemødets bedømmelse af materialet. Det forventede tidspunkt for en ny alterbog var nu blevet justeret til 1990 samtidig med den nye bibeludgave (KD 21/5).

På biskoppernes efterårsmøde blev det offentliggjort, at sp Holger Villadsen var ansat i en to-års periode fra 1/8 som særlig liturgisk sagkyndig til at forestå revisions- og redaktionsarbejdet med den nye alterbog (KD 6/10, Ole Bertelsen i Årbog for Københavns Stift s. 93).

Flere biskopper benyttede deres respektive stiftsårboøger til at kommentere arbejdet med alterbogsforslaget. »Biskopperne udgør naturligvis ikke en ny liturgikommission«. Men i lighed med dansk sædvane »vil man nu drage omsorg for, at der udarbejdes en ny alterbog og en ny vejledning i Den danske Folkekirkes gudstjenesteordning med tilhørende ritualer for kirkelige handlinger« (Olav C. Lindegaard i Haderslev Stiftsbog s. 125). Henrik Christiansen forestiller sig de nuværende kollekter med mindst to alternative rækker. Han mener, at det hidtidige materiale er tilstrækkeligt til, at biskopperne nu kan fremlægge et endeligt udkast, der stort set kun bør indeholde stof, som er gennemprøvet (Aalborg Stiftsbog s. 55ff., PrfBl 1989,3ff.). Den danske gudstjeneste er »en tæt og sikker sag«. Denne genkendelige danske højmesse »kunne vi godt i al frihed ændre. Når vi ikke gør det, er det kun, fordi vi finder den for god at ændre, ikke fordi den ikke må ændres«, skriver Vincent Lind i Fyens Stiftsbog s. 7ff., jvf. KD 15/12.

I årets løb kom der højmesseforslag fra flere sider. Theologisk Oratorium kom med forslag, hvor man gik »ind for en klar, klassisk opbygning, som vi møder den i de andre nordiske kirker og i de fleste kirker verden over, hvor man i stigende grad oplever consensus omkring gudstjenestens struktur« (PrfBl 257ff.). Sp Holger Villadsen finder, at »liturgikommissionen er endt med at overreagere overfor den voksende økumeniske consensus på det liturgiske område«, når den »foreslår indført en helt ny [gudstjeneste], som vil isolere den danske gudstjenesteordning i forhold til den hidtidige tradition både indenfor og udenfor Danmark, og i forhold til de aktuelle forhold i andre kirker« (PrfBl 434ff., jvf. TF nr. 7 og 8 1987). I overensstemmelse med disse syns-

punkter udarbejdede Theologisk Konvent, Lolland-Falster med Holger Villadsen som pennefører et højmesseforslag (DKt 271ff., 284ff., PrfBl 809ff.; jvf. det forslag, som en anden af konventets deltagere, domprovst Im. Felter, fremlagde i foredragsform for Konvent for Kirke og Theologi, PrfBl 73ff.). Indvendinger i samme retning kom fra KSBB på deres årsstævne (KD 20/9), og fra 2 stud. theol.-er i form af 40 siders arbejde udsendt til biskopperne (KD 27/5, MV nr. 12). Offentligt redegjorde de for deres kritik i kronikker (Henrik Bo Jacobsen og Thomas W. B. Jakobsen i KD 5/7, 6/7 og BeT 13/7).

Derimod mener Provst Hans Thysen ikke, at liturgikommissionens arbejde er radikalt nok. Der er »ganske vist tale om ændringer ved højmissen, men langfra om nogen egentlig fornyelse«. »Vi må begynde med at tørre tavlen ren, og når der igen skal skrives på den, medtager vi kun den del af traditionen, der gavner evangeliets modtagelse« (Kronik i KD 4/2).

Anna Sophie Seidelin's kollekter var også i år genstand for megen diskussion. Synspunkterne strakte sig fra næsten 100 % tilslutning til fuldstændig afvisning. Sp Terkel Tikjøb forstår ikke »den store lovprisning af kollekternes sproglige styrke og rigdom«. De er udtryk for en sproglig følgagtighed, og med kollekter af den type er Anna Sophie Seidelin »i færd med at føre gudstjenesten ind på et teologisk sidespor, der nok i tidens løb har været livligt befærdet, men som ikke af den grund bliver bedre at følge« (Tidehverv 127ff.). Sp Thorbjørn Heick mener, at det er for dårligt, at man indenfor KS er afvisende over for alterbogsforslaget og de nye kollekter i særdeleshed. Uden KS's energiske indsats for forslaget, frygter han, at det vil falde. »Og så står vi i en pinagtig kirkelig situation«, mener han (DKt 1987,394f.). Han fik tilslutning fra sp Andreas Lundby (DKt 27ff.). Sp Kristen Erik Andersen finder derimod Thorbjørn Heick's udfald besynderlig, især fordi han ikke begrunder, *Hvorfor* disse kollekter er så gode. »Det underlige er, at bortset fra Erik A. Nielsen, som selv var et aktivt medlem af kommissionen, har ingen gjort noget forsøg på en saglig redegørelse, hvorfor det nye forslag var så godt« (DKt 27).

Sp Egon Laursen skriver: Et »troværdigt rygte vil vide, at når biskoppernes liturgiske arbejde med højmissen når sin afslutning, vil hverken udgangslæsningen eller de nye kollekter være at finde i det færdige, autoriserklare højmesseritual. Dermed fjernes de to elementer, som egentlig var det eneste [helt] nye i det lilla forslag« (KD 26/10).

Som et vægtigt bidrag til diskussionen om de nye kollekter udgav Jørgen Glenthøj et lille skrift: *Introitus og kollekter til Kirkeårets Søn- og Helligdage*. Heftet indeholder bl.a. en nyoversættelse af missale-

kollekterne og Veit Dietrich's kollekter, endvidere Glenthøj's eget forslag til nye kollekter til 2. tekstrække (Jvf. Im. Felter's anmeldelse i PrfBl 459ff. og Erling Glad's i KD 27/4).

Universitetslektor dr. theol. Erik Kyndal beskæftiger sig med nadverliturgien i alterbogsforslaget. Han mener, at den mest påtrængende revision af nadverliturgien er en »*fornyelse af nadverbønnen*«, ligeledes finder han det uacceptabelt og også meget ejendommeligt, at liturgikommissionen helt har set bort fra alle de forslag, som er kommet siden 1943 og som alle i større eller mindre grad bygger på *Dansk Kirkesangs højmesseforslag* fra samme år (PrfBl 529ff. jvf. stud. theol. Thomas W. B. Jakobsen's kronik i KD 6/7, hvor han også fremkommer med et forslag til en nadverbøn).

Den voldsomste kritik af alterbogsforslaget kom fra sp Preben Holm i en artikel med overskriften: *Gudstjenestens genmæle*. Han mener at grunden til, at liturgikommissionen overhovedet blev nedsat, var, at mange følte, at læsestykkerne i formessen ikke længere føltes som Guds ord til os, bl.a. på grund af epistlerne og kollekterne. Alene af den grund er udgangslæsningen derfor en stor misforståelse. Det, som kommissionen skulle have gjort, var at udrense nogle tekster og finde andre og bedre tekster. »Men i stedet for at gøre det hårdt tiltrængte arbejde, så har man bragt forvirring og unødvendige »udfordringer« frem ved dette alterbogsforslag, som er grundlagt på verdensfjerne teologiske skrivebordskonstruktioner, der overhovedet ikke svarer til den almindelige gudstjenstlige virkelighed«. Følges forslaget, får vi »det mest ekstremt *bibel-fikserede* gudstjenesteforslag, vi til dato har set herhjemme«. Og den danske menighed bliver til et »læseselskab«, samlet om læsninger i Biblen og meditationer over dens komposition og forløb«. »Men det ville være nyopfundet vanvid at lade Biblens komposition bestemme gudstjenestens gang« (PrfBl 701ff.).

Menighedsrådsvalget

Som optakt til valget rejste der sig midt på sommeren en debat om nedlæggelser af kirker. Det begyndte med, at det socialdemokratiske medlem af byrådet i Rudbjerg kommune på Lolland fremlagde et forslag om at halvere antallet af kirker i kommunen for at få en lavere kirkeskat end de 1,66 %, som er landets højeste. Der kom rigtig gang i debatten, da JyPo på forsiden meddelte, at sp Henning Hall, Randers, også mente, at det var nødvendigt at lukke kirker og sammenlægge sogne. »Hvis man visse steder i landet foretog sammenlægninger af sogne og nedrev de dårligst benyttede kirker, vil det være en vinding

for kirken som helhed«, mente han (JyPo 9.8., jvf. KD 10.8., Henning Hall's artikel i KD 16.8. og sp. Lars Holm's kommentar i DKt 251). Sp Malling Mølgaard Nielsen vil ikke afvise, at det kan blive nødvendigt at nedlægge kirker, men i så fald må det ske over en meget lang periode, hvor antallet af gudstjenester langsomt trappes ned, mens vielser og begravelser i hele overgangsperioden skal kunne finde sted i den pågældende kirke. Efter nogle år vil alle aktiviteter naturligt flytte hen til den stedfortrædende kirke, og da er tidspunktet inde til at lukke og rive ned, for »man sælger da ikke kirker« (KD 5.8.).

KM Torben Rechendorff afviser at lave en ny sogneinddeling, men hvis et menighedsråd kommer med et forslag om at lukke en kirke, vil han dog være lydhør (KD 10.8.). Denne lydhørhed, finder Poul Dam, kun er udtryk for, at KM dermed giver »Sorteper« videre, fordi det ikke er let samtidigt at forsvare folkekirken og så være loyal mod den regering, man er medlem af. Med sine udtalelser har KM »bidraget til, at der visse steder i landet kan skabes en firkantet debat for og imod »besparelser«, som næsten ikke kan undgå at medføre en sammensætning af de pågældende menighedsråd, der ikke er gavnlige for et roligt og forstandigt arbejde i sognene« (KD 15.8., jvf. KM's replik i KD 23.8.). Formanden for LafM, gårdejer Henning Rasmussen, tvivler på, at der vil komme lokale ønsker om kirkelukninger, men lukkes en kirke, må det være ensbetydende med, at den rives ned. Han finder det rimeligt, om der blandt folkekirkens »græsrodder« føres en debat om strukturen, men den bør gå på, »om der nødvendigvis skal være gudstjeneste i alle kirker hver søndag« (KD 9.9.).

Pastor Jørgen Hornemann mener, at det midt i en sparetid må »falde i øjnene, at der i de seneste år er bygget og bygget på det kirkelige område« (BeT 20.8.). Kristeligt Folkepartis partisekretær anfører, at det er forkert at tale om »den dyre folkekirke«, når hver dansk borger kun bidrager med 90 kr. til folkekirken, og derudover bidrager hvert folkekirkemedlem med 500 kr. Til gengæld yder folkekirken staten tjenester til en samlet værdi af mindst 300 mill. kr. (KD 10.8., BeT 20.8., jvf. partiets landsformand, sp. Flemming Kofod-Svendsen i KD 7.10. og provst Kristian Jordansens replik hertil KD 1.11.). Staten må selv overtage disse papiropgaver, såsom personregistrering og begravelsesvæsen, skriver redaktøren af bladet Kirkegårdslederen, Claes Foghmoes (jvf. KD 13.8.).

Kan man aflæse interessen for folkekirkens anliggender ud fra antallet af afstemningsvalg, så er den faldet en smule i forhold til 1984, hvor der var afstemningsvalg i 446 sogne eller 20,3 procent af alle sogne, mens de samme tal for 1988 kun var 397 sogne eller 18,1 procent, og så

skulle der endda vælges 7 menighedsråd mere i 1988 end 1984. KM Torben Rechendorff finder denne udvikling beklagelig og betænkelig (KD 5.10.). Derimod steg den gennemsnitlige valgdeltagelse en smule i de sogne, hvor der var afstemningsvalg, nemlig fra 16,8 procent i 1984 til 18,01 procent denne gang.

KD's leder mener ikke, at aftalevalg skal »nedvurderes som mindre demokratisk eller repræsentativt. Men samtidig er det svært at undgå, at afstemningsvalget bliver et udtryk for splid i menigheden« (1.11.). Afdelingsleder, dr.theol. Jakob H. Grønbæk skriver: »Ingen i et demokratisk samfund kan argumentere imod, at et offentligt råd med mellemrum bliver stillet til ansvar for sin førte politik ... Det er nemlig særdeles påkrævet, at der med mellemrum offentligt fokuseres på folkekirkens helt konkrete hverdag« (kronik i KD 8.11.). Set over en bank, drejer menighedsrådsvalget sig »om præster og småpenge«, mener sp Johannes Værge (WA 4.11.).

Der kan ses forskelligt på om valget var et »sparevalg« (således KD's leder 10.11) eller ikke, men det er dog en kendsgerning, at den største interesse og pressedækning blev 3 store »sparelister« til del, to påtænkte kirkebyggerier og et orgelpjekt.

Det siddende menighedsråd i Struer havde haft flertal til at få gennemført en sognedeling, og en vandrekirke var blevet opstillet i den vestlige del af byen. Indvielsen skete den 25.9. (jvf. KD 14.9.).

Planen var, at der skulle bygges et kirkecenter på stedet til en pris af ca. 20 mill. kr. Socialdemokraterne i byrådet var modstandere af sognedelingen og kirkebyggeriet med den begrundelse, at der var rigelig plads i Struer kirke, følgelig ville det være meningsløst at ofre så mange penge på et kirkecenter. De socialdemokratiske lister både i Struer og i det nye sogn (Voldhøj) gik til valg med det klare formål at hindre kirkebyggeriet og få Voldhøj sogn tilbageført til Struer sogn. Ingen havde ventet, at socialdemokraterne ville få mandater nok i sognene til at gennemføre deres program. Men i begge sogne fik de flertal set i relation til både valgte og fødte medlemmer af rådet. Valgdeltagelsen begge steder var forbløffende høj (Voldhøj 59,2 % og Struer 44,6 %) (KD 9.-10.11.). Talsmænd for de socialdemokratiske lister gav meget stærkt udtryk for, at de ikke har en negativ holdning til folkekirken, men de finder det mere nyttigt, at der bruges nogle penge til at bygge et menighedshus ved Struer kirke (KD smst.). Da den socialdemokratiske sejr var en kendsgerning, og da den tidligere menighedsrådsformand i Struer, grundtvigianeren Hans Jacobsen, blev formand igen, og nu gik med til at arbejde for en nedlæggelse af Voldhøj sogn, brød en voldsom debat løs (jvf. KD 25.11., Dagbladet 28.-29.11.). Folk fra

både nær og fjern meldte sig i den »hellige« kamp mod »kirkenedlæggerne«. De personlige beskyldninger mod Hans Jacobsen blev så voldsomme, at han trådte ud af det nyvalgte menighedsråd (Dagbladet 28.-29.11.; KD 29.11.). »Folkekirken truet«, skrev sp i Struer, Hardy Christensen (KD 24.11.). Fra provst John Ørum Jørgensen lød der en stærk appel til KM om ikke at give efter for menighedsrådsflertallet i Struer og Voldhøj (KD 3.12.). Den tidligere præst på Venø, Bent Ole Pedersen, satte også krydderi på debatten (KD 29.11.). Endnu er det uvist, om det vil lykkes det nye menighedsråd at nedlægge det nye sogn.

Før den knusende valgsejr i Struer, rejste den socialdemokratiske folketingsmand Henning Nielsen spørgsmålet, om præsters stemmeret i menighedsrådene burde bevares. Det, han frygtede, var, at præsterne sammen med et lille mindretal af de valgte medlemmer ville være i stand til at blokere for en nedlæggelse af Voldhøj sogn. Frygten var ikke ubegrundet, idet de fire præster i Struer, havde stemt for anskaffelse af vandrekirken, men nu fik det spørgsmål ingen praktisk betydning i Struer. Men at spørgsmålet var af mere generel karakter, viste udfaldet af valget i Karlebo, hvor konservative modstandere af et kirkebyggeri til 20 mill. kr. ganske vist fik en enkelt stemmes flertal af de valgte medlemmer i det nye råd (stemmeprocent 9,9), men 3 af rådets fire præster forventes at gå ind for det nye kirkebyggeri (KD 24.11.).

På et spørgsmål fra socialdemokraterne svarede KM, at han er villig til at overveje præsters fødte medlemsskab af menighedsrådene, men en eventuel ændringer skal ikke ske før fra næste valgperiode. Han nævner i sit svar, at spørgsmålet har været rejst flere gange tidligere (jvf. 1973, 285 f., 1974, 211 ff., 1985, 232 ff.), uden at Ft har ønsket at ændre lovgivningen, men han er indstillet på at drøfte både præsters og kirkefunktionærers medlemskab af menighedsrådene (KD 4.11. og 24.11.). KD's leder (5.11.) mener, at såfremt præsters fødte medlemskab af rådene fjernes, må konsekvensen blive, at præsterne så kan vælges, hvis kirkefunktionærernes valgbarhed bibeholdes. Skomagermester Frederik Stordal skriver, at KM's tanker er udtryk for vildfarelser (KD 24.11.). Lidt senere er KM blevet afklaret med hensyn til kirkefunktionærers rolle i menighedsrådet: de bør ikke kunne være medlemmer. Hvad angår præsters rolle, er han mere i tvivl, men han i samråd med Ft kirkeudvalg om dette emne og vil ikke på forhånd afvise, at han vil gå ind for en ændring af lovgivningen på dette punkt med virkning fra næste menighedsrådsvalg (KD 12.11.).

I Roskilde domsogn bliver præsterne ikke tungen på vægtskålen i det nye råd, idet modstanderne mod et nyt orgel i domkirken ved valget med en rekordhøj stemmeprocent (20,9 mod 11,74 sidste gang) fik næsten alle pladserne i det nye menighedsråd (KD 3.11., 9.-10.11.,

BeT 9.11.). Forhistorien er den, at menighedsrådet med professor Vilhelm Wohlert som arkitekt ønskede at bygge et nyt orgel, der skulle stå i kirkens vestlige ende, og dermed lukke af for lyset fra vestvinduerne. Denne beslutning vakte en voldsom protest dels på grund af den meget høje pris ca. 30 mill. kr., men ikke mindst på grund af indvirkninger på dagslyset i kirken. Til menighedsrådet indkom der mere end 6.000 protestunderskrifter imod orgelprojektet. Man vedtog at negligere protesterne (KD 28.5., 22.6. og 18.8.). Vilhelm Wohlert forsvarede sine og menighedsrådets dispositioner (KD 14.10.). »Wohlert er uden blik for lysets historiske nuancer«, erklærede universitetslektor dr.phil. Niels Thorsen (Kronik i KD 6.10.). Resultatet af valget er højst sandsynlig, at orgelet aldrig bliver bygget (KD 10.11.).

Valget i Sct. Jakobs sogn på Østerbro i København gav også denne gang genlyd landet over. Grunden var, at folkene bag listen mod kirkens højkirkelige præst, H. C. Christensen, var meget aggressive i deres valgkamp. Man fik en række kendte personer uden for sognet til at anbefale listen. Ligeledes sendte sognets kvindelige sognepræst, Mariann Schilder-Knudsen, et brev ud til sognets beboere med opfordring til at møde op på valgdagen for at sikre den åbne udadvendte linje, som hun står for i sognet (KD 4.11., 7.11., JyPo 9.11., jvf. sp Knud Christensen i *Re-Formatio* 1989, 22 ff.). Ved valget var der en meget høj stemmeprocent (19,6) efter københavnske forhold, og afstemningsresultatet blev 12 pladser til listen i det nye menighedsråd mod kun 9 i det tidligere råd (KD 10.11.).

I Ishøj var kirkebyggeri også et varmt emne i valgkampen, men diskussionen her førtes først og fremmest med byrådet (især det tidligere menighedsrådsmedlem, den socialdemokratiske borgmester, Per Madsen), der havde reserveret en grund til kirken. Dog ville man ikke sælge grunden, førend der forelå et byggeprojekt, godkendt af byrådet. De forslag, som menighedsrådet fremkom med, blev nedstemt af byrådet i foråret 1989. Til valget blev der opstillet en liste imod kirkebyggeriet, der fik langt over halvdelen af mandaterne (KD 15.10., 4.11. og 10.11.).

Fremskridtspartiet fremkaldte valg i Avedøre sogn og fik et mandat. Man ville i menighedsrådet for at holde øje med forvaltningen af kirkeskattemidlerne. I et andet Hvidovre-sogn, nemlig Strandmark opstillede Fremskridtspartier også, her i protest mod en dyr istandsættelse af en præstebolig, uden at det dog gav mandater (MD 9.11., 10.11. og 12.11.).

I Egå sogn ved Århus fik en liste, der var modstander af en ny kirkes placering, 5 af rådets 13 mandater (KD 10.11.).

I flere sogne var valgets hovedtema for eller imod præsten. I Sorgen-

fri fik listen for sp. Inger Grønbæk et stort flertal (BeT 9.11.). I Sværborg sogn ved Vordingborg fik sp. Jan Stolt et tillidsvotum i sin strid med menighedsrådsformanden (JyPo 3.11., 9.11.). Sp. Kjeld Burgby i Bregninge på Tåsinge fik også stor opbakning i sin strid med det sidende menighedsråd, der som et voldsomt kampskridt imod sp. opsagde deres hverv i begyndelsen af november, men biskop Vincent Lind fik dem overbevist om, at det rummede loven ikke mulighed for. Men valget hjalp de fleste af med deres pladser alligevel (KD 2.11., 10.11.). Derimod fik modstanderne mod sp. Hakon Svane i Årup sogn på Fyn et markant flertal i det nye råd (KD 27.9. og 11.11.).

IM gik igen ved dette valg markant tilbage landet over. Især tabtes mandater i Jylland (KD 11.11.). I Holstebro havde der været problemer med listeopstillingen, idet IM brød et mangeårigt samarbejde omkring en fællesliste og opstillede sin egen med den begrundelse, at listen efterhånden var blevet for bred (KD 17.9.). KM mente, at IM's tilbagegang skyldes, at »mange mennesker [i dag har] lidt svært ved at finde ud af, hvad [IM] er og står for«. Mange forbinder IM med noget mørkt og fordømmende og ikke folkekirkeligt (KD 12.11.). IM's formand, sp. K. Lindhardt Jensen, er ikke særlig glad for denne karakteristik og slår fast, at IM står for det, som IM altid har stået for (KD 16.11.). IM's generalsekretær går offentsivt til værks og skriver, at IM's tab er det samme som, at kirken taber (IMT nr. 49). Resultatet af valget er endnu »et skridt på vej til kirkens ødelæggelse«, siger han (KD 15.11.). KM ryster opgivende på hovedet over for denne urimelige sammenblanding af politik og kristendom. Såfremt IM står bag sin generalsekretær, frygter han »at bevægelsen langsomt er ved at opbygge en argumentation for et brud med folkekirken« (KD 19.12.).

En række frivillige kirkelige ungdomsorganisationer stod bag en artikel i MrBl, hvor man slog til lyd for, at menighedsrådsvalget »er en kærkommen lejlighed til at markere den naturlige tætte sammenhæng mellem folkekirken og de frivillige kirkelige børne- og ungdomsorganisationer« (206 f.). Det som organisationerne indbyder til, er ikke et *menighedsfællesskab*, men et fællesskab indenfor de respektive organisationer, skriver sp. Ole Rydal. Og videre anfører han, at menighedsrådsvalget *kan* blive en væsentlig begivenhed. »Det *kan* nemlig blive endnu et skridt på vejen til udryddelse af menighedsfællesskabet og ødelæggelse af Den danske Folkekirke« (Tidehverv 147 f.).

»Valgene har vist, at danskerne ikke er ligeglade med hverken kirkens administration eller med præsternes holdning til menigheden og samfundet uden for den snævre kirkelige verden. Det er opmuntrende at se, at der stadig er folkelige kræfter, der kan og vil gøre noget for det fælles folkekirkelige«, skriver BeT's leder (10.11.).